

В.Ю. Смочко
старший викладач,
Ужгородський навчальний центр
Київського національного торговельно-економічного університету

КОНКУРЕНТНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК РЕГІОНУ ЯК ПРИЧИНА І НАСЛІДОК ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ ЖИТТЯ

У статті досліджено види і особливості економічного розвитку регіону, окреслено критерії, цілі і склад учасників конкурентного економічного розвитку, визначено якісні інструменти його забезпечення і активізації.

Ключові слова: конкуренція, конкурентоспроможність, конкурентний розвиток, регіон, фактори, якість життя, добробут.

В статье исследованы виды и особенности экономического развития региона, обозначены критерии, цели и состав участников конкурентного экономического развития, определены качественные инструменты его обеспечения и активизации.

Ключевые слова: конкуренция, конкурентоспособность, конкурентное развитие, регион, факторы, качество жизни, благополучие.

This article explores the types and characteristics of regional economic development, outlines the criteria and objectives and the participants of the competitive economic development, defined quality of its tools and enhance.

Key words: competition, competitiveness, competitive development, region, factors, quality of life, welfare.

Постановка проблеми. Одним з головних завдань в сучасних умовах глобалізації світу є забезпечення сталого розвитку національної економіки.

Регіон як самостійна територіально організована економічна система поступово стає не тільки окремим економічним агентом національної економіки, але також виступає в світові конкурентні процеси. Роль територіально організованих економічних систем в цьому випадку залежить не тільки від макроекономічних умов або можливостей самих регіонів, але також від конкурентних переваг, механізмів конкурентної взаємодії регіонів і позицій регіону в цій взаємодії.

Тому першочерговим і актуальним постає завдання забезпечення самодостатності розвитку регіону або набуття конкурентності. Досягнення самодостатності розвитку регіонів України – це один із стратегічних варіантів їх розвитку, альтернативою якому є варіант вирішення економічних проблем територій зверху. За допомогою адміністративних методів центру самодостатність передбачає надання регіонам самостійності пропорційно їх відповідальності і матеріальним можливостям, які формують рівні стартові умови для соціально-економічного і політичного розвитку регіонів.

Обґрунтування і подальша реалізація ринкової стратегії формування конкурентоспроможної економіки регіону можливі саме у рамках конструктивної регіональної політики.

Важливо, що головним суб'єктом регіону є населення, оскільки саме тут люди реалізують свої економічні інтереси і задовольняють потреби. Як успіхи підприємства у конкурентній боротьбі, так і положення регіональної влади визначаються тим соціально-політичним кліматом, що сформувався у регіоні. Тому при визначенні конкурентоспроможності регіону слід враховувати критерії, які характеризують рівень і якість життя населення.

Аналіз досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання проблеми. В економічній літературі поняття "конкурентоспроможність" аналізується і інтерпретується по-різному залежно від того, до якого економічного об'єкта воно застосовується: до національної економіки в цілому, регіону, галузі, підприємства, продукції.

Класичними працями з основ конкурентоспроможності вважаються роботи М.Портера, І.Ансоффа, К.Прахалада і Г.Хемела. На цих авторів у своїх працях посилаються російські вчені Г.Л.Багієв, А.Градов, М.Гельвановський, П.Зав'ялов, В.Тарасевич, Р.Фатхутдинов, А.Юданов, українські вчені Б.Губський, А.Воронкова, Н.Тарнавська, І.Акімова, З.Шершнева, В.Немцов. Теоретична модель історичного розвитку конкурентоспроможності бізнес-одиниці була запропонована Р. Пейсом і Е. Стефаном.

Ускладнення умов господарювання, переосмислення ролі конкуренції приводить до зміни акцентів у досягненні конкурентоспроможності.

Аналіз досліджень проблем регіональної конкурентності свідчить про недостатню розробленість питання конкурентоспроможності розвитку як такого, інструментів та механізмів забезпечення конкурентного розвитку, та пов'язаних з цим якісних змін економічних систем.

Мета статті. Метою статті є з'ясування сутності конкурентного розвитку регіону та якісних факторів його забезпечення.

Виклад основного матеріалу. Сучасне поняття «розвиток» включає три взаємопов'язані характеристики: зміна, зростання, поліпшення, головною з яких є поліпшення. Розвиток як соціальна зміна не відбувається сам по собі, а тягне за собою структурні різнопланові зміни, найбільш типовими з яких є:

- модифікація факторів виробництва та зрушення в структурі економіки;
- краще використання існуючих ресурсів;
- зміна структури і функцій наявних інституцій;
- зміна ціннісних орієнтацій і відносин членів місцевого співтовариства.

Ці та інші зміни фактично означають зміну способу життя більшої або меншої частини населення. При цьому зміни, які багато чого покращують для деяких, зовсім не обов'язково поліпшують багато для всіх. Тому люди оцінюють зміни, що відбуваються по-різному – залежно від свого становища в соціальній структурі, доступності для них ресурсів, своїх здібностей.

Розвиток як зростання означає такі структурні зміни, які ведуть до технологічного прогресу, підвищенню якості продукції та поліпшення розподілу товарів і послуг. Під розвитком часто розуміється збільшення обсягів виробництва. Однак розвиток може супроводжуватися зменшенням кількісних показників. Наприклад, розвиток відбувається, якщо в регіоні замість великого підприємства, що забруднює навколишнє середовище і шкідливе для працюючих на ньому, створено середнє «чисте» підприємство, при цьому і обсяги виробництва зменшилися і чисельність працюючих скоротилася.

Розвиток як поліпшення означає такі соціальні зміни, які забезпечують рівні можливості більш широкого кола людей скористатися громадськими благами – освітою, охороною здоров'я, житлом та ін. Тому в сучасному трактуванні розвиток розглядається перш за все з позицій соціального результату – поліпшення якості життя. Саме якість життя пов'язує розвиток з поняттям «життєздатність», а більш широко «конкурентоспроможність».

Джерелом змін можуть бути як зовнішні, так і внутрішні імпульси. Розвиток може бути викликано, наприклад, такими зовнішніми потрясіннями, як зміна цін на енергоносії або великі інноваційні зміни в технології, які руйнують сформовані зв'язки між окремими секторами економіки. Регіони, муніципальні утворення, їх господарюючі суб'єкти і населення можуть по-різному реагувати на зміни і володіють різною здатністю адаптуватися до них.

Зміни можуть викликатися і внутрішніми факторами, пов'язаними з усвідомленням необхідності задовольнити зростаючі потреби місцевого населення та прагненням підвищити його добробут. У цьому випадку виникає необхідність вдосконалення механізму реагування на місцеві потреби відповідною політикою розвитку, мета якої полягає в тому, щоб підвищити спроможність адекватно реагувати на зовнішні зміни, а не в тому, щоб захистити спільноту від впливу, що в більшості випадків виявляється практично неможливим.

В теорії розвитку розрізняють чотири типи (способи реагування) на зміни.

Преактивний, або попереджуючий, коли заздалегідь готуються до очікуваних змін у зовнішньому середовищі. Метою тут виступає не адаптація до змін, а прагнення їх не допустити, відгородитися від впливу зовнішнього середовища.

Реактивний, що передбачає реакцію на зміни, які вже відбулися. Іншими словами, спільнота діє з запізненням. Прикладом такого способу реагування можуть служити дії місцевого співтовариства, спрямовані на порятунок розваленого місцевого господарства.

Проактивний тип пов'язаний зі створенням системи адаптації місцевого співтовариства до змін, очікуваних не в найближчому майбутньому, а в довгостроковій перспективі. Наприклад, враховуючи глобальну тенденцію інформатизації суспільства, місцеве співтовариство створює відповідну інформаційну інфраструктуру, сприяє впровадженню нових інформаційних технологій.

Інтерактивний, який базується на ідеї створення гнучкої саморегулюючої, самодостатньої системи, здатної ефективно функціонувати за будь-яких умов, швидко пристосовуватися навіть до непередбачуваних змін. У цьому випадку акцент зміщується в бік комплексного розвитку всіх елементів місцевого співтовариства: населення, територія, соціальна та психологічна взаємодія.

Таким чином, підвищення життєздатності і подальшої конкурентоспроможності регіону як спільноти передбачає, насамперед, створення гнучкої, диверсифікованої і сприйнятливою до нововведень економіки.

Інакше кажучи, вищий рівень життєздатності пов'язується з досягненням місцевим співтовариством такого стану, який відповідає наступним критеріям:

- гнучкість – здатність ефективно реагувати на зміни в навколишньому середовищі;
- винахідливість і новаторство – спосіб і прагнення до експериментування та введення інновацій;
- ініціативність – здатність, бажання та наявність ресурсів для прийняття самостійних рішень та їх реалізації;
- диверсифікованість економіки – наявність у місцевій економіці хоча б одного сектора, на який зміни в окремій галузі чи на ринку певного товару не здійснюють помітного впливу.

За умов відповідності означеним критеріям можна говорити про конкурентність регіону.

Існує безліч класифікацій типів розвитку. У теорії і практиці розвитку місцевих спільнот виділяються дві школи (два напрямки) – школа розвитку зверху і школа розвитку знизу.

Прихильники першого напрямку стверджують, що розвиток виходить з центру – серцевини спільноти – і потім поширюється на периферію, до менш великих спільнот, які знаходяться далеко від «центрів розвитку»[2].

Другий напрямок виходить з передумови, що кожне місцеве співтовариство управляється своїми власними інституціями, які ініціюють розвиток незалежно від поведінки «центру» [3].

Але в обох випадках функції місцевого уряду – задоволення соціальних потреб населення, підвищення якості життя. І саме соціальна орієнтація повинна бути присутньою в економічних цілях місцевих урядів, головними з яких є:

- економічна стабільність через створення умов для задоволення потреб бізнесменів в факторах виробництва (земля, праця і т.ін.);
- створення широкої економічної бази зайнятості населення, що забезпечує можливості вибору роду занять і отримання відповідних доходів, тобто, завдання створювати умови для розвитку підприємництва.

Економіка є однією з найважливіших сфер життєдіяльності, тому важко виділити специфічні характеристики економічного розвитку із загального контексту розвитку місцевого співтовариства, яким є регіон. Аналізуючи розвиток регіону, в першу чергу розглядається його економічний розвиток. Це пояснюється тим, що, по-перше, економічний розвиток – послідовна діяльність, що проходить певні стадії з метою досягнення приватних і групових інтересів шляхом ефективного управління наявними ресурсами.

По-друге, економічний розвиток передбачає: постановку цілей; визначення складу учасників, характеру та порядку їх взаємодії; оцінку ситуації, що склалася і можливих наслідків прийнятих рішень; пошук нових комбінацій наявних ресурсів і можливостей залучення нових ресурсів.

По-третє, оскільки учасниками економічного розвитку є конкретні люди, то і способи досягнення цілей, і організаційні форми розвитку обумовлені поведінковими / інституційними рамками.

Однією з головних проблем реформування сучасної економіки є вихід на новий рівень якості життя.

Відповідно у найбільш загальному вигляді метою і результатом розвитку регіону є добробут його населення. Це поняття включає такі основні елементи:

- продукти (послуги);
- зайнятість;
- «зовнішні ефекти»;
- благоустрій (рис. 1).

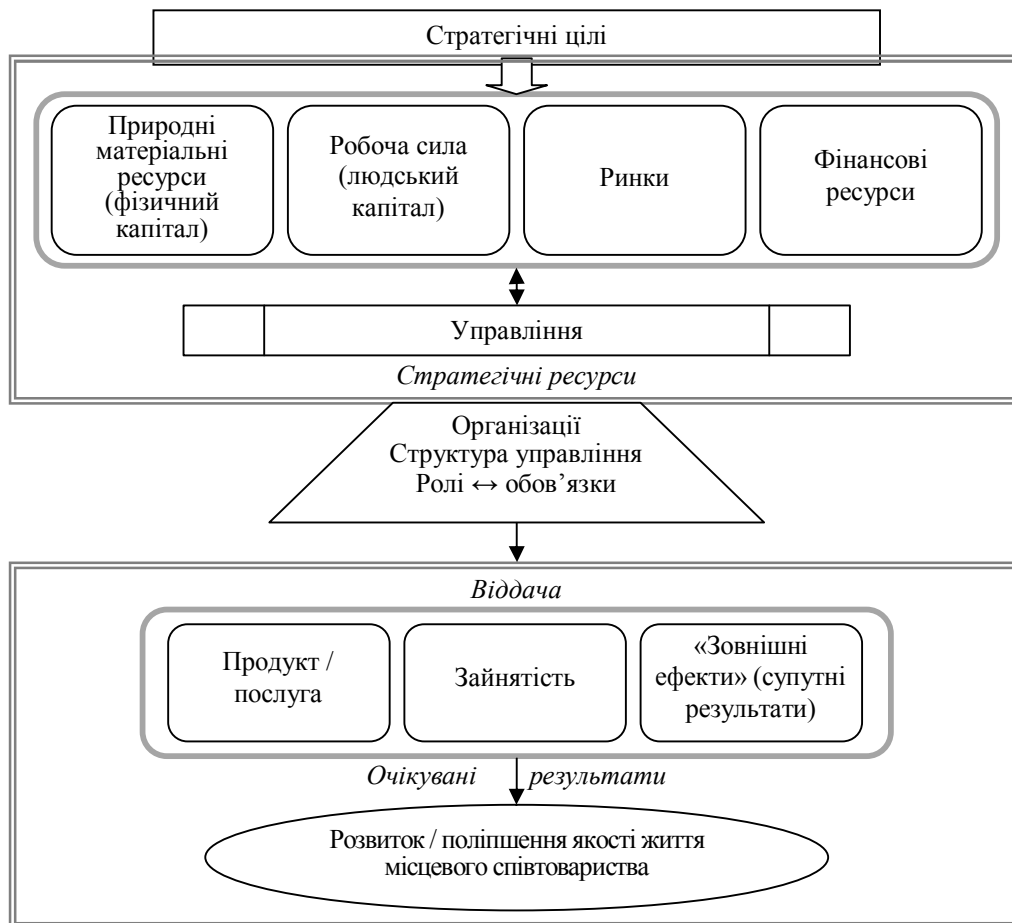

Рис. 1. Цілі і результати розвитку

Продукти (послуги). Добробут населення як показник якості життя – це головний «продукт» розвитку регіону, який матеріалізується в конкретних видах продуктів і послуг, що виражають потреби місцевого населення і приносять вигоди в результаті їх виробництва. Тому цілі розвитку пов'язані з тим, щоб виявити потреби регіону в товарах і послугах і розробити стратегічні проекти їх реалізації. Визначення потенційних споживачів, з'ясування того, якого роду товари їм потрібні і за якою ціною вони готові придбати товар, розширення можливостей інформування населення про товари – ось деякі питання, які повинні бути вивчені на стадії попередніх маркетингових досліджень і які дозволять сформулювати цілі розвитку регіону в області виробництва товарів, пропонованих як підприємствами, так і місцевим урядом.

Зайнятість і доходи. Створення робочих місць є однією з найважливіших стратегічних цілей розвитку місцевого співтовариства. При цьому важливо співвідношення нових створюваних робочих місць з професійними характеристиками і запитами необхідних робочих місць для регіону. У цьому контексті додаткові можливості збільшення зайнятості пов'язані з наступними різновидами робочих місць:

- робочі місця, що відповідають наявній професійно-кваліфікаційній структурі робочої сили;
- нові робочі місця, що потребують перепідготовки кадрів;
- робочі місця, зайняття яких для конкретних людей пов'язано зі зміною роду діяльності.

«Зовнішні ефекти». В ході реалізації заходів з розвитку виникають супутні результати, так звані «зовнішні ефекти», які представляють собою не відображені в ринкових цінах товарів і послуг вплив на третіх осіб, які беруть участь в ринкових угодах. «Зовнішні ефекти» можуть бути як позитивними, так і негативними. Прикладом позитивного ефекту служить утилізація різного роду відходів, яка приносить вигоду не тільки продавцям, але й покупцям цієї послуги. Навпаки, хімічний комбінат, що забруднює атмосферу, створює негативний зовнішній ефект виробництва.

З позиції регіональних органів влади та населення важливо знати вже на етапі планування розвитку, який вплив можуть чинити прийняті щодо розвитку рішення на загальну економічну ситуацію в регіоні.

Створення нових або розширення існуючих на території регіону фірм має бути пов'язано, в першу чергу, з місцевими умовами й можливостями, наприклад, з використанням місцевої сировини, створенням нових робочих місць, залученням інвестицій і т. ін.

Благоустрій – це необхідна умова як матеріального, так і духовного добробуту людини. Культура, відпочинок, зовнішній вигляд території регіону є найважливішими складовими духовного добробуту, а отже показниками якості життя.

Благоустрій – це не тільки мета, але й результат діяльності місцевої громади і місцевого господарства. Це поняття і соціальне, і економічне. Його не можна зводити до вузького трактування житлового та вуличного благоустрою, що, на жаль, стало загальноприйнятим при підготовці до ЄВРО 2012.

На нашу думку, благоустрій як мета діяльності місцевого співтовариства і результат місцевого господарювання передбачає забезпечення добробуту, тобто задоволення соціальних, матеріальних та духовних потреб місцевого населення, причому в першу категорію входять екологічне оздоровлення території, охорона здоров'я, забезпечення продовольчими та іншими споживчими товарами та послугами, соціальне забезпечення, а також проблема безпеки (пожежна охорона, боротьба з повеннями та іншими стихійними лихами), а в другу – освіта, культура і відпочинок, естетика і громадська моральність.

Забезпечення благоустрою, зайнятості, доходів досягається через розвиток місцевого господарства.

Економічний розвиток регіону пов'язується не просто з наявністю ресурсів, а й з певним їх поєднанням. При відсутності одного з них розвиток неможливий, навіть якщо інші ресурси є в надлишку.

До так званих стратегічних ресурсів належать: фізичний капітал; «людський капітал»; соціальний капітал; ринки; фінансові ресурси; управління [4].

Фізичний капітал. До фізичного капіталу відносять як природні ресурси, так і створені людиною обладнання, виробничу інфраструктуру: дороги, енергетичні системи, будівлі і т.п. Природні ресурси, як відомо, обмежені. Однак необхідно враховувати, що для виробництва однотипних товарів і послуг можна використовувати ресурси в різних комбінаціях.

«Людський капітал». Під «людським капіталом» розуміється оцінка втіленої в індивідуумі потенційної здатності приносити дохід. «Людський капітал» включає вроджені здібності і таланти, а також отриману освіту і придбану кваліфікацію. За визначення А. Сміта, «економіка є дзеркало людської природи» [5].

Величина сукупного «людського капіталу» в регіоні залежить від чисельності працездатного населення, бажання і здатності людей працювати. На бажання працювати впливають, в першу чергу, наявність робочих місць і розмір заробітної плати. Здатність працювати залежить від статево-вікової структури населення та рівня освіти. За інших рівних умов, чим вище доступність отримання освіти, тим більше величина «людського капіталу».

«Соціальний капітал». На відміну від вищезгаданих фізичного та «людського» капіталів, що впливають на індивідуальну продуктивність, соціальний капітал має відношення до громадської організації.

Соціальний капітал – це соціальні мережі (мережі співробітництва), соціальні норми і довіра, що складаються в рамках спільнот за інтересами і здатні передаватися з однієї ситуації в іншу.

На Сході соціальні мережі найчастіше базуються на «великій сім'ї» (спорідненої спільності) або згуртованої етнічної громади. На Заході вони формуються в рамках самостійних різних організацій (клуби, громадські рухи, асоціації споживачів, виробників тощо).

А. Маршалл, один з засновників сучасної економічної науки, підкреслював важливість мереж співробітництва в середовищі дрібних підприємців і робітників [6].

Соціальні мережі організовані горизонтально, а не ієрархічно. У них цінуються солідарність, громадське співчуття і невідчужуваність.

Соціальний капітал, втілений у нормах і мережах громадянської участі, створює умови для кооперації та координації дій заради взаємної вигоди, він полегшує укладання та дотримання контрактів, спрямування заощаджень та інвестицій в цільові проекти, збільшує віддачу від вкладень у фізичний і «людський капітал». Він може бути «конвертований» в фінансовий капітал [7].

Соціальний капітал унікальний в тому сенсі, що робить можливим досягнення тих цілей, які недосяжні іншими способами. На відміну від фізичного капіталу він кількісно і якісно зростає при його використанні і виснажується, якщо його не використовують. Це продукт громадської активності. І в цьому сенсі соціальний капітал є не тільки ресурсом, а й результатом реалізації проектів розвитку місцевого співтовариства. На нашу думку, саме соціальний капітал становить стратегічну якісну перевагу конкурентоспроможності регіону.

Ринки. Їх можна визначити як сукупність умов, завдяки яким покупці і продавці товару вступають у відносини один з одним з метою купівлі-продажу конкретного товару. Обсяг попиту залежить від кількості людей або організацій, що бажають придбати товар; якості товару; ціни, за якою він пропонується; інформованості потенційних споживачів про якість, ціну, наявність товару.

Обсяг попиту на певний товар не залишається постійним. Зміни в структурі та характеристиках населення, його ціннісних орієнтаціях і соціальних відносинах можуть вести до зміни потреб і формування потенційних споживачів товару.

Мета використання ринків як ресурсу розвитку полягає в тому, що в силу еластичності попиту на багато товарів і послуг ринки можуть бути розширені завдяки нестандартним рішенням і копійчкій роботі.

Фінансові ресурси. Для здійснення будь-якого проекту потрібні кошти. Пошук коштів найчастіше сприймається більшістю місцевих органів управління як виділення грошових коштів, а не як фінансування.

У громадському секторі виділення коштів означає отримання всіх фінансових ресурсів, необхідних для розробки проекту або управління процесом їх реалізації. У цьому випадку мова йде про кошти, зібрані у вигляді податків з подальшим використанням підтримки громадської активності незалежно від того, який дохід вона приносить.

Фінансування пов'язане з пошуком джерел капіталу (в основному приватного), які використовуються для забезпечення проекту фінансовими ресурсами. При цьому передбачається, що реалізація проекту забезпечить отримання достатнього прибутку і відповідно самоопукності проекту.

Найбільш загальним критерієм відбору проекту є його здатність дати імпульс розвитку місцевій економіці і одночасно генерувати відчутний прибуток при нормальному рівні ризику.

Управління. Професійний управлінець здатний ефективно використовувати фактори виробництва та завоювати нішу на ринку для реалізації виробленого ним товару.

Успіх програми економічного розвитку безпосередньо пов'язаний з ефективною координацією діяльності підприємств, різних організацій та регіональних і місцевих органів управління. Однією з найважливіших цілей управлінських зусиль є забезпечення підтримки з боку членів місцевої громади та їх участі в реалізації проекту розвитку.

Висновки. Економічний розвиток означає не тільки зміни безпосередньо в економіці, але, як правило, впливає на головні, якщо не сказати на всі, сфери життя регіону.

Пропонується визначити категорію «економічний розвиток» як кількісно-якісне задоволення закономірно зростаючих суспільних потреб в результаті збільшення власного виробництва за рахунок розвитку та оновлення технологічного базису. Саме останній агрегує разом з традиційними конкурентними перевагами характерний для регіону технологічний спосіб виробництва, який, у свою чергу, служить узагальнюючим критерієм рівня розвитку продуктивних сил. Їх діалектична взаємодія з системою стосунків економіки власності окреслює суспільний спосіб виробництва регіону.

В умовах формування соціально-орієнтованої економіки пропонується трактувати «конкурентоспроможний розвиток регіону» як закономірний перехід мезоекономічної системи в результаті розвитку технологічного способу виробництва і соціалізації стосунків економічної власності у новий якісний стан, здатний більш повно задовольняти потреби суспільства.

Література:

1. Шнипер Р.И. Региональные проблемы рынковедения / Р.И. Шнипер, А.С. Новоселов. Экономический аспект. Новосибирск. – Наука.- 1993. – 401 с.
2. Armstrong H. Regional Economics and Policy / H. Armstrong, J. Taylor. 1993.
3. Bendavid –Vad A. Regional and Local Economic Analysis for Practitioners / A. Bendavid –Vad. 1991.
4. Долишній М.І. Актуальні проблеми формування регіональної політики в Україні / М.І. Долишній // Регіональна економіка. – 1999. – №3. – С. 7-17.
5. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов / А. Смит. – М.: Соцэгиз, 1962. – С.

6. Маршалл, Альфред. *Принципы экономической науки* : пер. с англ. / Альфред Маршалл. М.: Прогресс, 1993. – 358 с.

7. Гранберг А.Г. *Основы региональной экономики: Учебник для вузов* / А.Г. Гранберг. – 2-е изд. – М. – ГУ ВШЭ, 2001. – 495 с.

УДК 339.1:504:339.9

Н.Ю. Мельничук

д.ю.н., професор,

Львівський університет бізнесу та права

В.М. Черторижський

молодший науковий співробітник,

Інститут регіональних досліджень НАН України;

ЕКОЛОГІЧНИЙ РИНОК ТА ЙОГО ОСОБЛИВОСТІ У МІЖНАРОДНОМУ СПІВРОБІТНИЦТВІ

У статті розглядається особливості розвитку міжнародного та вітчизняного екологічного ринку. Аналізується вітчизняний ринок екологічних товарів та послуг, його конкурентні переваги для ведення бізнесу та можливість виходу на міжнародний ринок.

Ключові слова: *ринок екологічних товарів та послуг, конкурентоспроможність, транскордонне співробітництво.*

В статье рассматриваются особенности развития международного и отечественного экологического рынка. Проведен анализ отечественного рынка экологических товаров и услуг, его конкурентных преимуществ для ведения бизнеса и возможностей выхода на международный рынок.

Ключевые слова: *рынок экологических товаров и услуг, конкурентоспособность, трансграничное сотрудничество.*

The article deals with the peculiarities of development of international and domestic environmental market. Analyzes the domestic market of environmental goods and services, its competitive advantages for business and the possibility of entering the international market.

Key words: *market of environmental goods and services, competitiveness, transborder cooperation.*

Постановка проблеми. За останні десятиріччя екологічний ринок позиціонує себе як один з найбільш перспективних секторів економіки, його формування розглядають як одне з важливіших напрямків у вирішенні проблем стійкого розвитку.

Вже декілька десятків років бізнес почав розглядати екологічно орієнтоване виробництво як сферу перспективного розвитку, а у деяких випадках як єдиний варіант свого виживання. Провідні світові виробники мають у своєму асортименті екологічні варіанти відомих брендів, нові компанії намагаються закріпитися на ринку з інноваційними екологічно орієнтованими продуктами й послугами. Для підтримки репутації зростаюча кількість компаній поширюють свої екологічні стандарти на повний вартісний ланцюжок виробничої діяльності. До них можна віднести: "Caterpillar", "Chiquita", "Dole", "DuPont", "Ford", "Fujitsu", "Herman Miller", "IBM", "Starbuck's", "Royal", "Unilever" та багато інших. Зауважимо, що наприклад, прибуток від продажу продуктів та рішень з «екологічного портфоліо» Siemens досягнув 19 млрд. євро, що складає чверть від загального прибутку концерну. Розширюється екологічне сільське господарство та росте кількість спеціалізованих "зелених" супермаркетів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання транскордонного співробітництва у еколого-економічній сфері та участі транснаціональних корпорацій у формуванні екологічних ринків вивчали закордонні вчені: Дж. Гроссман, К. Пітті, П. Робертс, Р. Уелфорд, Ф. Чернкрос, Д. Есті та ін. Професор Гарвардської школи бізнесу М. Портер одним з перших розглядав екологічно спрямований ринок як один з найважливіших засобів досягнення міжнародних конкурентних переваг державами і компаніями.

Мета статті: висвітлити деякі особливості розвитку міжнародного та вітчизняного екологічного ринку.

Виклад основного матеріалу. Більшість ринків екологічної продукції, (наприклад, Європейського союзу або США) сформувалися унаслідок встановлення та під безпосереднім впливом так званих Директив. Вони визначають необхідні вимоги до продукції, методам її виробництва і дозволяють маркувати її як "екологічні" Директиви або Стандарти. Це та основа та законодавча база, на якій будується система сертифікації, ринок екологічної продукції, народжуються її виробники і споживачі.